

SİYASAL DÜZENİN VE TOPLUMSAL REFAHIN DÜŞÜNÜRLERİN AHLAK ANLAYIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ: KINALIZADE ALİ EFENDİ ve NICCOLO MACHIAVELLI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME*

Yazar / Author: Research Assistant/Arş. Gör. Sefa MERTEK^{i}**
Yazar / Author: Research Assistant/ Arş. Gör. Esra ÇENGEL^{ii*}**

Özet

Toplumsal hayatta düzen, istikrarlı ve öngörülebilir davranışları içinde barındıran bir yaşama biçimidir. Tarih boyunca insanlar, her zaman bir düzen içerisinde olmak istemişlerdir. Çünkü insanlar, öngörülebilir davranışları içeren güvenli bir ortamda yaşamlarını geçirmeyi tercih etmektedirler. Thomas Hobbes, "homo homini lupus" derken güvenliği ve insanların toplumsal bir düzen olmaksızın birbirlerine güvenmemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bu bakımdan insanlar, ilk önce kişisel, sonra ailesel, daha sonra ise toplumsal bir güvenlik arayışı içinde olmuşlardır. Güvenli bir siyasal düzen sağlandıktan sonra ise insanlar refah, ahlak, bilim gibi değerleri düşünmeye başlamışlardır. Refah, insanların sadece yaşamlarını idame ettirebilmesini değil, aynı zamanda belirli bir yaşam kalitesinde yaşamalarını ifade etmektedir. Toplumsal refah ise içinde yaşanılan toplumun yaşam kalitesindeki seviyeyi belirtmektedir. Toplumsal refahın ana belirleyici unsuru ise devletlerdir. Devletler gelişmişlik düzeyi ile kendi halkının yaşam kalitesini yükseltme amacını taşımaktadır. Toplumsal refah ile ilişkili olarak toplum hayatı şekillenmekte ve toplum hayatı da insanların düşünceleri üzerinde etkili olmaktadır. Siyasal düzen ve toplumsal refah, insanların hayata bakışları ve olaylara yaklaşımları konusunda son derece etkili olmuştur. Siyasal düzenin ve refahın olduğu ortamda insanlar siyasete, ahlaka, bilime vb. farklı bir yaklaşım belirlerken siyasal düzenin ve refahın olmadığı ortamda insanlar, çok daha farklı bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu çalışmanın amacı, siyasal düzeni ve toplumsal refahı göz önünde bulundurarak "ahlak anlayışımızın içinde yaşadığımız toplumun şartları bakımından şekillenip şekillenmediği" sorusunun cevabını aramaktır. İlk olarak, siyasal düzen ve toplumsal refahın kavramsal bir incelemesi yapılacaktır. İkinci olarak, ele alınan düşünürler olan Kınalızade Ali Efendi'nin yaşadığı Osmanlı Devleti'nin ve Niccolo Machiavelli'nin yaşadığı İtalya'nın durumları ele alınacaktır. Son bölümde ise örnek teşkil etmesi açısından aynı çağda fakat siyasal düzeni ve toplumsal refahı farklı olan devletlerde yaşamış Kınalızade Ali Efendi'nin ve Niccolo Machiavelli'nin ahlak felsefeleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Düzen, Toplumsal Refah, Ahlak, Kınalızade Ali Efendi, Niccolo Machiavelli.

THE EFFECTS OF POLITICAL ORDER AND SOCIAL WELFARE ON THE MORAL UNDERSTANDING OF THINKERS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KINALIZADE ALI EFENDİ and NICCOLO MACHIAVELLI

Abstract

In social life, order is a form of life that contains stable and predictable behaviors. Throughout history people have always wanted to be in order. Because people prefer to spend their lives in a safe environment with predictable behaviors. While Thomas Hobbes has stated that "homo homini lupus", he has expressed security and that people should not trust each other without a social order. In this regard, people were first seeking personal, then familial, then social security. Once a safe political order has been established, people have begun to consider values such as welfare, morality, and science. Welfare not only means that people can only live their lives, but they also live in a certain quality of life. Social welfare refers to the level of quality of living in the society. The main determinant element of social welfare is the state. States are aiming to raise the quality of life of their own people with the level of development. The social life is shaped by the social welfare and the social life is also influencing people's thinking. Political order and social welfare have been extremely influential in people's view and attitude to events. In an environment where political order and welfare exist, while people determines different perspective to politics, moral, science etc., in an environment where political order and welfare does not exist, people determine much more different perspective to politics, moral, science etc. The aim of this study, while taking into account political order and social welfare, is to search for the answer to the question "whether our moral understanding is shaped by the conditions of the society we live in or not". First, a conceptual examination of the political order and social welfare will be made. Secondly, the situation of the Ottoman State of Kınalızade Ali Efendi and the Italian State of Niccolo Machiavelli (!) will be examined. In the last part, to form an example, the ethical philosophies of Kınalızade Ali Efendi and Niccolo Machiavelli, who lived in the same era but in different states of political order and social welfare, will be examined comparatively.

Keywords: Political Order, Social Welfare, Moral, Kınalızade Ali Efendi, Niccolo Machiavelli.

* 17-18 Kasım 2017 tarihinde ICOMEP'te sunulmuştur.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi/İİBF/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sefamertek@gmail.com

*** Ondokuz Mayıs Üniversitesi/İİBF/Uluslararası İlişkiler Bölümü, cegelesra@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlar, ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamamaktadırlar. Bu yüzden bir toplum halinde yaşama ihtiyacı duymaktadırlar. Aristoteles, “zoon politikon” diyerek insanın bu yönünü vurgulamıştır (Aristotle, 1998: 4). Ona göre insan, siyasal bir canlıdır ve insanın toplumsuz bir şekilde yaşaması mümkün değildir. Çünkü bir insanın barınmadan giyime, giyimden beslenmeye doğru çeşitlenen ihtiyaçlarını tek başına karşılaması mümkün değildir. Bu ihtiyaçların toplumsal dayanışma ve iş bölümü sayesinde karşılanması mümkündür. O yüzden bir insan, nasıl hayatta kalmak için ekmek ve suya ihtiyaç duyuyorsa yaşamını idame ettirebilmek için topluma da ihtiyaç duymaktadır.

Tarih boyunca düşünürler, insanın toplum halinde yaşamasını çeşitli faktörlere dayandırmışlardır. Aristoteles, insanı siyasal bir canlı olarak nitelendirip bunun insanın doğasında olduğunu belirtmiştir. Aristotelesçi geleneği devam ettiren Saint Thomas da insanın doğasını Aristoteles gibi değerlendirip doğuştan insanın buna ihtiyaç duyduğunu düşünmüştür. Zaten Saint Thomas, Aristoteles’in fikirlerini Hıristiyanlıkla birleştirmiştir. Modern döneme gelindiğinde ise insan doğası farklı bir evreye girmiştir. Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeyle birlikte insan doğası da farklı bir şekilde ele alınmıştır. Thomas Hobbes’un ve John Locke’un tabiat hali tasviri güzel birer örnek teşkil etmektedir. Ancak belirtilmesi gerekir ki Hobbes ve Locke’un tasvirleri birbirinin zıddı konumundadır. Hobbes, içinde yaşadığı toplumda meydana gelen İngiliz İç Savaşı’ndan etkilenmiş olacak ki tabiat hali olarak savaş halini tasvir etmektedir (Ağaoğulları vd., 1994: 162-171). Hobbes’a göre insanlar, tabiat halinde birbirleri ile savaş halindedir. Güçlü olan, güçsüz olanı kolaylıkla öldürebilmektedir. Bu ortamda insanlar için esas olan, hayatta kalabilmektir. Bu güvensiz ortamdan kurtulmak için insanlar, bir sözleşmeyle bazı haklarını Leviathan’a teslim etmektedirler. Aslında bu güvensiz ve birbirinin kurdu olan insanların nasıl bir araya gelip sözleşme yaptığı konusunda çelişki olmasına rağmen Hobbes, toplumun bu şekilde meydana geldiğini belirtmektedir. Locke ise Hobbes’un aksine insanların barış içinde yaşadığı bir tabiat hali tasviri yapmaktadır. Locke’a göre insanlar, kendi aralarında olan anlaşmazlıkları çözebilmek için bazı haklarını üst bir organa teslim etmektedirler. Bu yüzden insanlar, bir araya gelip bir sözleşme imzalamaktadırlar. Hobbes’un tabiat halinde bir zorunluluk hali söz konusuysen Locke’un tabiat halinde bir isteğe bağlılık söz konusudur. Toplumun oluşmasını farklı şekillerde tanımlasalar da bir toplumun varlığı, insan hayatı için oldukça zorunlu bir durumdur.

Toplum içinde yaşayan insan, belirli bir yönetim düzeni altındadır. Tarih boyunca ise yönetim şekillerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin; Antik Yunan’da polis devletleri söz konusudur. Yani her polis (şehir) kendi devletini kurmuştur. Orta Çağ’da ise feodal beylikler söz konusudur. Modern Çağ’da ulus-devletler inşa edilmiştir ve demokratik yönetim düzenleri mevcuttur. İçinde bulunduğumuz toplum, insanlara belirli bir siyasal düzen ve refah düzeyi sunmaktadır. Siyasal düzen ve toplumsal refah ise insanların hayata bakışlarını etkilemektedir. Her konuda olduğu gibi ahlak anlayışları bakımından da bu böyledir. Bu çalışmanın amacı, ahlak anlayışlarımızın içinde yaşadığımız toplumsal şartlara göre şekillenip şekillenmediği araştırmaktır. Bu bakımdan çalışmada ilk olarak toplumsal refah ve siyasal düzen kavramları üzerinde durulacaktır. İkinci olarak Kınalızade Ali Efendi’nin ve Niccolo Machiavelli’nin içinde yaşadığı toplumsal şartlar incelenecektir. Üçüncü olarak ise bu iki düşünürün ahlak felsefeleri ele alınacaktır. Kınalızade Ali Efendi ve Niccolo Machiavelli’nin seçilmiş olmasının sebebi, aynı çağda ve farklı toplumlarda yaşamış olmalarıdır. Bu bakımdan araştırma sorusu için güzel bir örnek oluşturmaktadır.

1. TOPLUMSAL REFAH, SİYASAL DÜZEN ve AHLAK

Günümüzde refah kavramı, çoğunlukla ekonomik temelli bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bakımdan refah, bireylerin ekonomik yönden iyi bir konumda olmasını ifade etmektedir. Refahın ekonomik, sosyal ve siyasal yönünün olduğundan bahsedilebilir. Refahın ekonomik yönü, parayla ölçülebilen değerleri nitelemektedir. Refahın sosyal yönü, bireyin ve toplumun yaşam kalitesini ifade etmektedir. Refahın siyasal yönü ise bireyin ve toplumun siyasal düzen içerisindeki memnuniyeti anlamına gelmektedir.

Refah kavramından hareketle toplumsal refah kavramı da ekonomik, sosyal ve siyasal yöne sahiptir. Bu bakımdan genel kullanıma göre refah ve toplumsal refah kavramları sadece ekonomi ile ilgili değildir. Ekonomi refahı doğrudan etkilese de sosyal ve siyasal yön, ihmal edilmemelidir. Bu bakımdan toplumsal refah, sadece bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade etmemektedir. Toplumsal refah, daha geniş bir anlamda bireylerin yaşam kalitelerinin üst seviyelere çıkarılması anlamına gelmektedir. Bireyler içinde azınlık ve dezavantajlı konumdaki kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar gibi gruplar vardır ve bu gruplar için fırsat eşitliği sağlanması da toplumsal refahın bir parçasını oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nda (UNDP) toplumsal refah, sadece bireylerin iktisadi yönden iyi bir konuma gelmesini değil, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel yönden de iyi bir seviyeye gelmesini

ifade etmektedir (UNDP, 2017). Bu bakımdan toplumsal refaha sadece ekonomik açıdan bakmamak gerekmektedir. Bu boyutuyla toplumsal refah, siyasal düzeni de doğrudan etkilemektedir. Çünkü devletler, siyasal düzenlerinin istikrarına refahları ölçüsünde erişebilmektedirler.

Siyasal düzen, dar anlamda bir devlette mevcut olan istikrarı belirtmektedir. İstikrar o devletin refahını da doğrudan etkilemektedir. Kısacası, toplumsal refah ve siyasal düzen birbirlerini besleyen iki olgudur. Toplumsal refahın yüksek ve siyasal düzenin istikrarlı olduğu toplumlardaki bireyler, temel ihtiyaçlarının ötesinde başka ihtiyaçlarıyla da ilgilenme olanağı elde etmektedirler. Yani zaten hayatta kalma kaygılarını atlattıklarından bilimsel ve teknolojik gelişmelerle daha rahatlıkla ilgilenebilmektedirler. Benzer şekilde olaylara ve değerlere yaklaşımları da farklı olmaktadır. Örneğin; toplumsal refahı yüksek ve siyasal düzenini sağlamış bir toplumdaki bir insan, ahlaka farklı bir açıdan bakarken toplumsal refahı düşük ve siyasal düzenini sağlayamamış toplumdaki bir birey ahlaki ilkinden daha farklı bir şekilde ele alacaktır.

Ahlak, “bir kültür çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş ve tanımlanmış değerler manzumesi ve amaçlarla, bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını, söz konusu amaçlara nasıl ulaşılacağını ortaya koyan kurallar öbeği veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden inanç, emir, yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve söz konusu düzenlemeye bağlı olarak töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşama biçimi”dir (Cevizci, 2002: 3). Kısaca ahlak, uygulamaya yönelik davranışlar bütünüdür. Etik kavramından bu yönüyle ayrılmaktadır. Çünkü etik, ahlak felsefesi anlamına gelip yapılan davranış hakkında doğru olup olmadığı düşüncesini içermektedir (Özlem, 2004: 23). Yani etik, ahlaki davranışları hakkında felsefi bir düşünce etkinliğidir (Frankena, 1973: 4). Tarih boyunca ahlak hakkında bir şeyler kaleme alan düşünürler de aslında felsefi bir etkinlik yapmaktadırlar. Bu bakımdan düşünürlerin ahlaka bakışları onların ahlak felsefelerini oluşturmaktadır. Düşünürler ise ahlak felsefelerini oluştururken içinde yaşadıkları toplum refahından ve siyasal düzeninden oldukça etkilenmektedirler. Bu bakımdan üçüncü bölümde karşılaştırmalı olarak inceleyeceğim düşünürlerin yaşadığı toplumsal şartlara değinmek şarttır.

2. 15. ve 16. YÜZYILLARDA İTALYA ve OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPLUMSAL REFAH ve SİYASAL DÜZEN

2.1. İtalya'da Toplumsal Refah ve Siyasal Düzen

15. ve 16. Yüzyıllara bakıldığında bir İtalyan devletinden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine bölge Venedik, Floransa, Milano, Papalık ve Napoli gibi şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bu şehir devletleri üzerinde ise Fransa kralları ve Habsburglar hakimiyet kurma mücadeleleri vermekteydiler. Diğer taraftan Papalık bu şehir devletleri üzerinde sürekli bir baskı unsuru olarak yer almaktaydı. Şehir devletleri ise bu mücadeleler arasında devamlı tehdit altındaydı. Fransa'nın 1494 yılında bu devletleri işgali ile birlikte, bölgede uzun yıllar sürecek siyasal iktidarsızlık ve şiddet baş göstermiştir (Britannica, 2017).

Bölge devletleri arasındaki genel durum şu şekilde özetlenebilir. Savua dukleri ve Floransalı Mediciler Kuzey ve Orta İtalya'da kendi devletlerini kurmuşlardır. Venedik ve Cenevizler deniz kenarında olmalarının sağladığı olanaklarla dönem içerisinde bölgede ticaret merkezleri konumundaydılar. Büyük İtalyan hanedanları tarafından Mantova, Parma ve Ferrara'da daha sonra önemli kültür merkezleri haline gelecek olan kentler kurulmuştur (NTV, 2009: 214-215). Dönemin Rönesans ve Reform hareketlerine öncülük etmiş bu şehir devletleri İtalyan Birliğinin tamamlandığı 1871 yılına kadar sürekli olarak Fransızlar, İspanyollar ve Habsburgların güç mücadelelerine sahne olmuş ve bu ülkelerin birinin egemenliğinden diğerine geçiş yapmışlardır

2.2. Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Refah ve Siyasal Düzen

Bahse konu olan dönemler Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemine denk gelmektedir. Bu nedenle ülkede son derece olumlu gelişmeler görülmektedir. Osmanlı, II. Mehmet (Fatih), I. Selim (Yavuz) ve I. Süleyman (Kanuni) gibi başarılı devlet adamlarınca yönetilmiştir. Hem doğuda hem de batıda güç dengelerini kendi lehine bozacak gelişmelerin meydana geldiği bu dönemde Osmanlı saygı duyulan bir büyük güç haline gelmiştir. İstanbul'un fethi, Akdeniz'de üstünlüğün sağlanması, İran Şahı İsmail yenilerek doğuda genişleme, Halifeliğin Osmanlı'ya geçmesi ve Avrupa'da en geniş sınırlara ulaşılması bu dönemde gerçekleşen hadiselerdir (Sander, 1989: 64-69).

Diğer taraftan bütün bu başarıların yanı sıra Avrupa kıtasında daha sonrasında Osmanlı'yı iktisadi olarak geride bırakabilecek gelişmeler de yaşanmaktaydı. 15. yüzyılda İtalyan şehir devletleri dünya ticaretinde önemli bir yer tutarken Osmanlı bu ticarettten sınırlı bir pay almaktaydı. 16. Yüzyıla geldiğimizde Kuzey Avrupa ve İngiltere üzerinden doğrudan deniz yolu ile Doğu'ya ulaşan yeni ticaret yollarının önem kazanması ile birlikte Doğu'dan gelerek Osmanlı toprakları üzerinden İtalyan şehir devletlerine ulaşan ticaret yollarını önemini yitirmiştir. Böylece dünya ticaret merkezi Akdeniz bölgesinden Avrupa'nın batısına kaymıştır. Bu durumun

vahameti karşısında yeni yollar arayan Osmanlı Devleti Basra Körfezi ve Hint Okyanusunu kontrol altında tutma ve bu sayede ekonomisini koruma girişimlerinden, bu bölgelerde Portekizlerle olan mücadelesinde yenik düşmesi sonucunda vazgeçmek durumunda kalmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı ekonomisi çağının gelişmelerinin gerisinde kalmış ve kapalı bir ekonomiye dönüşmüştür (Ateş, 1994: 41-42).

Klasik dönem Osmanlı toplum düzeni şu şekildedir (Akşın, 2007: 10-12):

- I. Yönetenler (askeri) sınıfı
 - A. İcrai Askeriler
 1. Maaşlılar
 2. Zaimler
 - B. Ulema
- II. Yönetilenler (reaya) sınıfı
 - A. Kentliler
 1. Lonca Esnafı
 2. Tüccar ve Sarraflar
 - B. Köylüler
 - C. Göçebeler

Yönetenler sınıfını oluşturan askerler ve ulema toplumun en üstünü oluşturmaktaydılar. Ekonomik olarak refah seviyesi yüksek insanlardan oluşmaktaydılar. Bu yapıda yönetenler sınıfının askeri kanadının yerini ülkede fetihlere ve büyümeye verilen önem belirlemektedir. Diğer taraftan ulema sınıfı ülkede din ve yargı gibi konularla ilgilenen âlimlerden oluşan bir sınıf idi. Bu sınıfa mensup kişiler medreselerde yetiştirilmekteydiler. Yönetilenler sınıfı ise *reaya* da denilen toplumun üretim faaliyetlerini gerçekleştiren unsurunu oluşturmaktaydı. Bu toplum bölümü savaş zamanında da orduya asker sağlamakla yükümlüydüler.

Bu unsurlar toplumsal yapı içerisinde bir bütünlük ve işlevsellik arz etmekteydi. Bunlara ek olarak toplum içerisinde faaliyet gösteren tarikatlar bulunmaktaydı. Osmanlı toplumsal yapısına biçim veren bu unsurlardan biri olan tarikatlar TDK sözlüğünde “Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı’ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri” olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Osmanlı toplumunda Kadiriye (günümüzde de varlığını sürdüren bahsedilen dönemin ilk tarikatlarından biri), Babailik (Yeseviye, Kalenderiye ve Haydariye tarikatlarının birleşiminden oluşmuş) ve Bektaşilik gibi önemli tarikatlar faaliyet göstermekteydi (Ateş, 1994: 41-42).

Tarikatların yanı sıra, Osmanlı toplumundaki diğer bir önemli yapıyı Ahiler oluşturmaktaydı. Lonca esnafı da denilen Ahi örgütü toplum içerisinde hem bir iktisadi örgütlenmeyi hem de dini bir kültü ifade etmekteydi. Usta, kalfa ve çırak ilişkisi içerisinde çalışan ve büyüyüp gelişmeleri devlet düzeyinde politikalarla engellenen Lonca esnafı ülkenin ekonomik faaliyetlerinin önemli birer unsurunu oluşturmaktaydılar. 17. yüzyıla gelindiğinde yalnızca İstanbul’da dahi toplamda 1109 lonca örgütü ve bu örgütlere bağlı olan yaklaşık 126 bin insan bulunmaktaydı (Cem, 1970). Bu örgütlere, dükkân sahipleri, çıraklar, tacirler, esnaflar, zanaatkarlar ve işçiler üye olmaktadır. Bununla birlikte askerlerden Yeniçeriler ve Sipahiler, devlet memurları, sarayda çalışanlar, ecnebler de dâhil olmak üzere nüfusun bir büyük bölümü bu örgütlere üyeydiler. Loncaların son derece disiplinli bir şekilde örgütlenmesi üretimde devamlılığı ve ekonominin kolay bir şekilde kontrolünü sağlamaktaydı.

3.KINALIZADE ALİ EFENDİ’NİN ve NICCOLO MACHIAVELLI’NİN AHLAK FELSEFELERİ

Kınalızade Ali Efendi, ahlak konusunda döneminin en yetkin kitaplarından birini kaleme almıştır. Ahlak-ı Alai adlı eserinde ahlak konusunu ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bireysel ahlaktan aile ahlakına, aile ahlakından devlet ahlakına uzanan yelpazede kapsamlı bir ahlak felsefesi oluşturmuştur. Ayrıca kendinden önceki düşünürlerden de fazlasıyla yararlanmışır. Niccolo Machiavelli ise doğrudan bir ahlak felsefesi inşa etme amacında olmamıştır. İki düşünür aynı çağda yaşamıştır. Ancak 16.yüzyılda Osmanlı’da görülen refah ve istikrar İtalya’da yoktur. Bu bakımdan Machiavelli, doğrudan bir ahlak felsefesi inşa etmeyi amaçlamayıp İtalya’nın birliğini kurmayı amaçlamıştır. Kaos ortamına ve siyasal düzensizliğe son vermek, ahlaktan daha önemli görülmüştür. Kınalızade Ali Efendi’nin ahlak felsefesi rahatlıkla ele alınacaktır. Ancak Machiavelli’nin doğrudan inşa ettiği bir ahlak felsefesi olmadığından meşhur kitabı Hükümdar’da devlet yönetimi ve hükümdar hakkında söylediklerine odaklanılacaktır. Kınalızade de devlet yönetimi ve hükümdarın nasıl olması gerektiği konusunu kitabının üçüncü bölümünde yazmıştır. İki düşünürün ortak yanlarını karşılaştırmanın Kınalızade’ye haksızlık olacağı düşüncesiyle ikisinin de ahlak felsefesi genel olarak incelenecektir.

3.1.Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai

16.yüzyılda Osmanlı'nın toplumsal refahının yüksek ve siyasal düzeninin en istikrarlı olduğu dönemde yaşıyan Kınalızade Ali Efendi, Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde kazaskerlik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur (Oktay, 2015: 46-49). Bu bakımdan Kınalızade, Osmanlı coğrafyasındaki toplumsal ve siyasal durumu gözlemlene olanağına sahip olmuştur. Aynı zamanda devlet kademelerindeki görevleri sayesinde devlet ahlakının nasıl olması gerektiğı üzerinde de durmuştur. Kınalızade, kendisinden önceki ahlak kitaplarını da — Nasıruddin Tusi'nin Ahlak-ı Nasiri ve Celaleddin Devvani'nin Ahlak-ı Celali— incelemiş ve Ahlak-ı Alai isimli eserini kaleme almıştır. Ahlak-ı Alai, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ahlak ilmi, ikinci bölümde aile ahlakı ve üçüncü bölümde de devlet ahlakı konularını ele almıştır. Aynı zamanda üçüncü bölüm, Machiavelli ile ortak olan bölümdür.

Kınalızade, insan davranışlarını hal ve meleke olarak ikiye ayırarak ahlakı, meleke olarak değerlendirmiştir (Kınalızade, 2015: 93). Çünkü ona göre ahlak, içselleştirdiğimiz davranış bütünüdür. Yalnız içselleşen bu davranış bütünü, sonsuza kadar kalıcı bir nitelikte değildir. Ona göre ahlaki davranışlarımızı değiştirmek mümkündür. Bu sayede kötü olan davranışlarımızı iyi hale getirmek, yani ahlaksız olan hareketlerimizi ahlaki boyuta çekmek mümkündür. Kınalızade, peygamber ve âlimlerin kötü olan davranışlarımızı iyi hale getirmek için halkı terbiye etme gayretinde olmasını da bu şekilde açıklamaktadır (Kınalızade, 2015: 50-53).

Akla önem veren Kınalızade, bu sayede insanların diğer varlıklardan ayrıldığını belirtmektedir. Varlıkları hiyerarşik olarak en alttan üste, madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar şeklinde sıralayan Kınalızade, insanların akli ve iradesi sayesinde yetkin bir konuma geldiğı ve diğer varlıklardan ayrıldığını ifade etmiştir. Bu bakımdan aklını kullanan insan üst konumda olacakken kullanmayan insan daha aşağı seviyede olacaktır.

Kınalızade, insan nefsi ile ahlakın birbiriyle yakından ilişkili olduğunu düşünerek nefsin bilgisine sahip olmanın gerekliliğini belirtmiştir (Kınalızade, 2015: 57). Bu nedenle nefsi inceleyen Kınalızade, Platon'un insan nefsinin üçe —nebatî, hayvani ve insani— ayıran sınıflandırmasını benimsemiştir (Kınalızade, 2015: 62-63). İnsan beslenme gibi ihtiyaçlarını nebatî nefis, hareket etme gibi ihtiyaçlarını hayvani nefis ve düşünme gibi ihtiyaçlarını da insani nefis sayesinde yerine getirmektedir (Oktay, 2015: 148). Bu bakımdan insan, insani nefsinin kullandığı ölçüde ahlaki davranışlarda bulunurken nebatî ve hayvani nefsinde göre hareket ettiği ölçüde ahlaki olmayan davranışlarda bulunması muhtemeldir.

Kınalızade, nefis türlerinden hareket ederek iyi davranışları fazilet ve kötü davranışları ise rezilet olarak tanımlamıştır. Kınalızade, fazilet ve rezilet kavramlarını açıklarken de ifrat, tefrit ve itidal kavramlarına başvurmuştur. Ona göre ahlaki davranışlar, itidal üzerine olan davranışlardır. Bir davranışın aşırı fazlalığı ve aşırı eksikliği reziletleri oluşturacaktır. Kınalızade, temel erdemler olarak hikmet, iffet ve şecaati belirlemiştir (Kınalızade, 2015: 96). Bu üç temel erdem varlığı sonucunda da adalet elde edilecektir (Kınalızade, 2015: 97). Oktay, tablo halinde şu şekilde belirtmiştir (2015: 176):

Tablo 1: Erdem ve Fazilet Tasnifi

NEFS-İ MELEKİ		NEFS-İ BEHİMİ		NEFS-İ SEB'İ	
İtidali		İtidali		İtidali	
Hikmet		İffet		Şecaat (Cesaret)	
İfratı	Tefriti	İfratı	Tefriti	İfratı	Tefriti
Cerbeze (Kurnazlık)	Beladet (Ahmaklık)	Fücur (Günahkârlık)	Humud (Şehvet Azlığı)	Tehevür (Saldırganlık)	Cübün (Korkaklık)
Adalet					
Zıddı					
Zulüm					

Kaynak: Oktay, A. S. (2015). Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 176.

Kınalızade, insanın faziletleri elde edecek şekilde davranışlar içerisinde hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde hareket eden insan asıl mutluluğa erişecektir (Kınalızade, 2015: 48). Faziletlere ve temel erdemlere erişen insan, adaleti elde edip Allah'a yaklaşacaktır (Kınalızade, 2015: 47). Belirtilmesi gerekir ki Kınalızade, İslam dini doğrultusunda ahlak felsefesini inşa etmiştir.

Kitabının ikinci bölümünde aile konusunu ele alan Kınalızade, ailenin bireylerinin nasıl davranmaları gerektiğini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Aslında aileyi devletin küçük bir haline benzeten Kınalızade, babayı evin reisi olarak görmüştür. Böylece baba, evin geçimini sağlamakla görevlidir. Eşler arasındaki ilişkileri de ele

alan Kınalızade, kadının ve kocanın birbirlerine karşı nasıl davranmaları konusunda da görüşler beyan etmiştir. Buraya kadar dönemin kodlarından hareketle ahlak felsefesini ele alan Kınalızade, çok eşliliğe şehvet gücünün aşırılığı olarak nitelendirdiği için karşı çıkmıştır (Oktay, 2015: 357-358). Çocukları ele alırken eğitim konusuna eğilen Kınalızade, eğitimin ahlakın oluşması için zorunlu olduğu düşüncesindedir.

Giriş başlığında kısaca açıklandığı üzere insan doğasının toplum halinde yaşamaya elverişli olduğu görüşünü savunan Aristoteles ve Saint Thomas geleneğini takip eden Kınalızade de insanın toplum içinde yaşaması gerektiğini savunmaktadır (Kınalızade, 2015: 412). Bir insan, tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. Bu yüzden insanlar arasında iş bölümü gereklidir. Toplum halinde yaşamak ise bir devletin mevcudiyetini gerektirmektedir. Çünkü devlet sayesinde siyasal düzen ve insanların can güvenliği sağlanabilir. Ayrıca devlet sayesinde ahlak da sağlanacaktır. Kınalızade, Farabi geleneğini takip eden Tusi ve Devvani gibi ülkeleri erdemli ve erdemsiz olmak üzere ikiye ayırmıştır. Erdemli ülke bir tanedir. Ama erdemsiz ülkeler, cahil, bozuk ve sapık olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Kınalızade, 2015: 445-446). Erdemsiz şehirlerde çeşitli sorunlar meydana gelmektedir ve bu sorunlardan en önemlisi, adaletin yokluğudur. Adaletin sağlanması için paranın iyi bir şekilde yönetilmesi, devlet başkanının halkı iyi yönetmesi ve ilahi kanunun varlığı şarttır (Oktay, 2015: 471). Yönetim şekli üzerinde durmayan Kınalızade, Osmanlı'daki padişahların yönetimini kabul etmektedir. Zaten Ahlak-ı Alai bir bakıma padişahlara öğüt vermek için kaleme alınmıştır.

Kınalızade, İslam dini üzerine ahlak felsefesini inşa ettiği için padişahın Allah'a karşı sorumlu olduğunu düşünmektedir. Padişahın asıl görevi, en ideal ahlaki erdem olan adaletin sağlanmasını sağlamaktır. İfrat, tefrit ve itidal kavramlarının padişah için de geçerli olduğu savunan Kınalızade, padişahın her zaman ve her koşulda itidalli bir şekilde hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Padişah, devletin refahı ve düzeni için çalışmalıdır. Eğer devlette bir aksaklık varsa padişah, bu aksaklıkları giderecek önlemleri almalıdır (Oktay, 2015: 490). Kınalızade'ye göre padişahın olması gereken yedi özellik söz konusudur:

1. Padişah, yüksek gayretli (uluvv-i himmet) olmalıdır (Kınalızade, 2015: 457). Bu gayret ise, adaletli bir devlet tesisi üzerine olmalıdır.
2. Padişah, düşüncelerinde isabetli olmalıdır (Kınalızade, 2015: 462). Yani padişah zeki olmalı ve aklını kullanmalıdır.
3. Padişah, azimli olmalıdır (Kınalızade, 2015: 462). Yani padişah kararlarını kararlı bir şekilde uygulamalıdır.
4. Padişah, sabırlı ve tahammülkar olmalıdır (Kınalızade, 2015: 466). Padişah, kullarına sabır göstermelidir.
5. Padişah, varlıklı olmalıdır (Kınalızade, 2015: 467). Bu zenginliği halka da yaymalı ve halkının refahını artırmalıdır.
6. Padişah, kendisine sadık asker ve insanları sahip olmalıdır (Kınalızade, 2015: 467).
7. Padişah, soylu bir kişi olmalıdır (Kınalızade, 2015: 469). Çünkü yönetme hakkı irsi bir şekilde oluşmaktadır.

Bir kez daha vurgulamak gerekirse Kınalızade'ye göre padişahın ana görevi adaleti tesis etmek ve ülkesindeki düzeni ve istikrarı sağlamaktır.

3.2. Niccolo Machiavelli ve Hükümdar

16.yüzyılda İtalya'da yaşayan Niccolo Machiavelli, Floransa elçiliği de dâhil olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuştur (Skinner, 2004: 19-20). Ancak Hükümdar isimli eserini sürgündeyken kaleme almıştır. Bu dönemde İtalya, istikrarsız bir haldedir. Ticari yönden iyi konumda olan küçük devletlerden oluşsa da siyasi ve askeri yönden güçsüz olduğundan dolayı diğer Avrupa devletlerinin kolaylıkla hedefi olabilmektedir.

Machiavelli'nin amacı, bir ahlak teorisi inşa etmek değildir. Onun amacı İtalya'nın birliğinin sağlanmasıdır. Bu nedenle Hükümdar isimli eserinde Machiavelli, İtalya'nın birliğinin nasıl sağlanması gerektiği ve bir hükümdarın nasıl olması gerektiği konusunda öğütler vermektedir. Bu bakımdan Machiavelli'nin, Kınalızade gibi kapsamlı bir ahlak felsefesi yoktur. Açıkça amacı bir ahlak felsefesi inşa etmek olmayan Machiavelli'nin verdiği öğütlerden ahlak felsefesinin çıkarılması tam anlamıyla sağlıklı olmasa da bu başlık altında yapılacak şey, tam olarak budur.

Machiavelli için önemli olan ahlaki bir düzen tesis etmek değildir. Onun için önemli olan, her ne pahasına olursa olsun İtalya'nın birliğinin sağlanmasıdır. Bu bakımdan Machiavelli için sonuca nasıl ulaşılacağı önemli olmayıp sonucun kendisi önemlidir. Machiavelli, hükümdarlık çeşitlerini bir başlık altında toplayarak cumhuriyet ve hükümdarlıklardan bahsetmektedir (Machiavelli, 2016: 3). Ancak Machiavelli, cumhuriyetler üzerinde durmayarak hükümdarlıkları ele almaktadır. Ona göre hükümdarlıklar iki şekilde yönetilmektedir. İlki, Türk devletlerindeki hükümdarlıklardır (Machiavelli, 2016: 16). Ona göre Türk hükümdarlıkları, bir padişah ve gücünü padişahın alan yöneticilerden oluşmaktadır. İkincisi ise Fransa gibi Avrupa devletlerinin Avrupa hükümdarlıklarıdır. Bu hükümdarlıklarda bir kral ve gücünü soyundan alan soylu kişiler vardır (Machiavelli, 2016: 17). Machiavelli, Türk devletlerindeki hükümdarlıkların ele geçirilmesi zor ancak ele geçirildiği takdirde elde tutulmasının kolay olduğunu belirtmektedir (Machiavelli, 2016: 16). Buna karşın Avrupa tipi hükümdarlıkların ele geçirilmesinin kolay ama elde tutulmasının zor olduğundan bahsetmektedir (Machiavelli, 2016: 17). Machiavelli'ye göre yapılması gereken Avrupa tipi bir hükümdarlık kurmaktır.

Machiavelli'ye göre hükümdar, her zaman yeni yerler keşfetme amacıyla olmalıdır. Çünkü ona göre her şey hareket halinde olduğu için ya iyiye doğru ya da kötüye doğru bir gidiş vardır. Eğer fetihler olmazsa devletin gidişi de kötüye doğru olacaktır. Yani ülke, fetihler yapmayı büyümezse doğal olarak fetihlere maruz kalıp küçülecektir. O yüzden hükümdar, her zaman savaş durumunda olmalıdır ve savaş sanatını çok iyi bilmelidir (Machiavelli, 2016: 56). Hatta barış zamanlarında bile hükümdar, bedenini ve ruhunu savaşa konusunda diri tutmak için ava çıkmalıdır (Machiavelli, 2016: 57). Hükümdarın zihnini de daima diri tutması gerektiğini belirten Machiavelli, hükümdarın geçmişte meydana gelmiş savaşları incelemesi gerektiğini de dile getirmektedir (Machiavelli, 2016: 58).

Machiavelli'ye göre hükümdar her zaman iyi olmayabilir. Ona göre hükümdar iktidarını koruyabilmek için gerektiğinde kötü de olabilmelidir. Machiavelli, cömertlik ve cimrilik mevzuuna da farklı yaklaşmaktadır. Ona göre cömert bir hükümdar, savurgan olacağından dolayı savaş zamanlarında ülke sıkıntıya düşebilir (Machiavelli, 2016: 61). Sıkıntıları aşmak için de halka ağır vergiler yükleyecektir. Sonuç olarak sevilmeyen bir hükümdar olacaktır. Bu nedenle ona göre hükümdar, cömert olmak için kaynakları tüketmemeli, gerekiyorsa cimri olarak bilinmelidir (Machiavelli, 2016: 61-62).

Machiavelli, hükümdarın siyasal düzeni sağlamak için zor kullanabileceğini savunmaktadır (Machiavelli, 2016: 63). Bu şekilde hareket eden hükümdar zalimlikle ve merhametsizlikle suçlanabilir ama Machiavelli bunun önemli olmadığını, önemli olanın düzensizlikten kurtulup düzenin ve istikrarın sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Machiavelli'ye göre halkın hükümdardan korkmasının bir önemi yoktur (Machiavelli, 2016: 64-66).

Machiavelli, esas olarak hükümdarın sözlerine sadık olması gerektiğini belirtir. Ancak hükümdar sözlerine sadık kaldığı takdirde zarara uğrayacaksa sözlerini yerine getirmemelidir (Machiavelli, 2016: 66). Ona göre akıllı bir hükümdar için önemli olan sözlerine sadık kalmak değil, zarara uğramamaktır. Machiavelli, hükümdarın ahlaki özelliklere sahip olmasını esas olarak benimsese de gerektiğinde ahlaksız olmasını da savunmaktadır (Machiavelli, 2016: 67-68).

Machiavelli, Hükümdar isimli eserini Lorenzo de Medici için kaleme almıştır. Ona göre Medici, İtalya'nın birliğini sağlayacak tek kişidir. Machiavelli, yaşadığı dönemde İtalya'nın durumunu göz önünde bulundurarak Medici'ye tavsiyelerde bulunmaktadır. Kısaca bahsettiklerimden anlaşılacağı üzere Machiavelli, bir ahlaki düzen kurma çabasında olmayıp İtalya'nın birliğini kurma amacındadır. Ahlaki bir gözlemlerle Machiavelli'nin Medici'ye verdiği tavsiyeler ahlaksız görünse de daha önce belirtildiği üzere Machiavelli için önemli olan siyasal düzenin ve istikrarın sağlanmasıdır.

SONUÇ

Düşüncelerimizin oluşmasında, kavramlara yaklaşımlarımızda, ahlaki değerlendirmemizde vb. kısacası çoğu şeyde içinde yaşadığımız toplumun izlerini görmek mümkündür. İçinde yaşadığımız toplumun refah seviyesi ve siyasal düzeni hayata bakışımızı doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla ahlak anlayışlarımızı da doğrudan etkilemektedir.

Çalışmada Kınalızade Ali Efendi'nin ve Niccolo Machiavelli'nin yaşadığı çevre dikkate alınarak ahlak anlayışları incelenmiştir. Kınalızade, her yönüyle bir ahlak felsefesi inşa etme amacını taşımışken Machiavelli, İtalya'nın birliği sağlama amacıyla hükümdara öğütler vermiştir. Bu bakımdan Kınalızade ve Machiavelli'nin ortak noktası, devlet yönetimi konusundaki fikirleridir. Zaten Machiavelli'nin ahlak felsefesi de bu fikirlerinden türetilmektedir.

16.yüzyılda Osmanlı'nın toplumsal refahı yüksek ve siyasal düzeni istikrarlı bir konumdadır. Böyle bir ortamda da ahlak meselesi üzerine düşünülmesi gayet doğaldır. Çünkü hayatta kalma gibi kaygılar atlatılmış, toplum ve devlet yapısı nasıl olmalıdır sorusuna cevap aranır olmuştur. Ancak aynı yüzyılda İtalya siyasal birliğini sağlayamamıştır. Şehir devletlerinden oluşmuş bir yapıya sahiptir. Refah düzeyi bakımından iyi bir konumda olan şehir devletleri olsa siyasal düzen sağlanamadığından diğer devletlerin açık hedefi konumundadırlar. Böyle bir ortamda ise ahlaka sıra gelmemiştir. Bu yüzden olsa gerek Machiavelli, güçlü bir devletin kurulmasını temel amaç edinmiştir.

Yukarıda ele alınan iki düşünürün ahlak anlayışları dikkate alındığında toplumsal refahın ve siyasal düzenin bu anlayışımızın oluşmasında doğrudan bir etkiye sahip olduğundan bahsedilebilir. Eğer kendimiz açısından düşünürsek içinde yaşadığımız toplumun kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal vb. faktörlerinden etkilenmekte olduğumuzu fark edebiliriz. Ahlak anlayışımız da bu faktörlerin etkisiyle şekillenebilmektedir. Bu bakımdan ahlaki anlamda iyi bir seviyeye erişebilmek için toplumsal refahın ve siyasal düzenin sağlanmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde başka meselelerle meşgul olmaktan ahlaka sıra gelmemektedir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A., Akal C. B. ve Köker L. (1994). Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, Ankara: İmge Kitabevi.

Akşin, S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Aristotle. (1998). Politics, çev. C. D. C. Reeve, Cambridge: Hackett Publishing Company.

Ateş, T. (2001). Siyasal Tarih. İstanbul: Der Yayınevi.

Cem, İ. (1970). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Cevizci, A. (2002). Etiğe Giriş, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Encyclopædia Britannica, Erişim Tarihi: 10.11.2017,
<https://www.britannica.com/place/Italy/Florence#toc27687>

Frankena, W. K. (1973). Ethics, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Kınalızade Ali Çelebi. (2015). Ahlak-ı Ala'i, çev. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları.

Machiavelli, N. (2016). Hükümdar, çev. N. Adabağ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

NTV, (2010). Başvuru Kitapları: Dünya Tarihi. İstanbul: NTV Yayınları.

Oktay, A. S. (2015). Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai, İstanbul: İz Yayıncılık.

Özlem, D. (2004), Etik, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Sander, O. (1989). Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
Skinner, Q. (2004). Machiavelli, çev. C. Atilla, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 10.11.2017,
http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a05659c4fa112.65806917

UNDP. (01.01.2016). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Erişim Tarihi: 08.11.2017,
<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>